

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УНДО У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
PUBLIC ACTIVITY OF UNDA IN THE INTERVENTION PERIOD
ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УНДО
В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД

Потіха О.Б.

Тернопільський національний
технічний університет ім. І. Пулюя
к.і.н., ст.викл. кафедри
українознавства і філософії

Міжвоєнний період був чи не найскладнішим в історії будівництва української національної державності. Особливої уваги заслуговує політичне життя Західної України, де співіснували політичні організації різних ідеологічних напрямків. З розпадом Австро-Угорщини, підписанням Ризького миру та згідно Рішення Ради послів Антанти в краї було узаконене польське панування. Польська держава стала інструментом поневолення українського народу. Галицькі політичні партії, опинившись в однакових окупаційних умовах, змушені були продовжувати національно-визвольну боротьбу.

У другій половині 1920-х рр. у політичній системі міжвоєнної Польщі з'явилася політична сила, яка стала найвпливовішою легальною партією на західноукраїнських землях – Українське національне-демократичне об'єднання (УНДО). Партія мала значний історичний досвід, своїми коренями сягала 1899 р., коли була створена одна з перших в Україні, зокрема у Східній Галичині Українська національно-демократична партія (УНДП). Її лідерами були І. Франко, М. Грушевський, В. Охримович, К. Левицький, В. Будзиновський, Т. Окуневський, очолив УНДП Ю. Романчук [9, с. 119]. Партія була загальнонаціональною, під її впливом перебувало близько 80 % населення краю. Метою її діяльності було здобуття культурної, економічної та політичної самостійності, а в межах австрійської держави – широку автономію в законодавстві та адміністрації [5, с. 85].

На партійному з'їзді у Станіславові в березні 1919 р. УНДП перейменована в Українську народно-трудова партію (УНТП). Рішення Ради

послів Антанти про приєднання Східної Галичини до Польщі спричинили розкол партії і у травні 1923 р. УНТП прийняла вимогу територіальної автономії в межах Польщі.

Ставлення до Польщі стало об'єднавчим фактором для політиків, які входили в різні групи УНТП, Української партії національної роботи (УПНР) та національної групи Української парламентської репрезентації (УПР) від Волині, Холмщини, Полісся та Підляшшя під час утворення Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) 11 липня 1925 р., яке, по суті, було продовженням давньої УНДП [6, с. 183-184; 1, с. 1]. Очолив партію Д. Левицький, її лідерами були О. Марітчак, К. Троян, В. Целевич, С. Баран, В. Мудрий та ін.

Одним з найважливіших завдань керівництва УНДО на цьому етапі була розробка політичної програми, тактики і стратегії дій. В сердовищі ундовців виділялося кілька угруповань. Національно-радикальне крило, лідером якого був Д. Паліїв, вважало УНДО легальною національною партією з радикальною тактикою боротьби за найвищий ідеал нації – державну незалежність. Націоналістичне крило – прихильники „реальної” політики, очолювані В. Бачинським, – закликали головну увагу зосередити на досягненні польсько-українського порозуміння на основі національно-територіальної автономії у складі Польщі. Радянофільська течія – П. Евин, О. Марітчак, Л. Петрушевич – здобуття соборної української держави пов'язувала з розбудовою Української соціалістичної радянської республіки (УСРР) та об'єднанням навколо неї всіх українських земель. Центристська, лідером якої був Д. Левицький, а представниками В. Целевич, В. Мудрий та ін., стояли на соборницько-незалежницьких позиціях, відстоювали політику орієнтації на власні сили. У принципових питаннях центристи схилилися до радикалів, виступаючи проти автономістів та радянофілів [7, с. 349-351; 11, с. 31]. Підготовка партійної програми з одного боку спонукала до ідейно-політичної консолідації націонал-демократів та узгодження їх поглядів, а з іншого – до активізації і протистояння внутріпартійних груп.

Остаточну редакцію програми було прийнято на Другому Народному з'їзді УНДО 19-20 листопада 1926 р. [10, с. 1-2]. Партія не визнавала законності польського панування на західноукраїнських землях і проголосила кінцевою метою своєї діяльності створення незалежної української держави та принцип політичного самовизначення українського народу на всіх етнічних землях. УНДО висловилося за суверенність прав українського народу та конституційно-парламентський устрій держави, відокремлення гілок влади, обстоювало широкі демократичні та громадянські права. Програма партії у соціально-економічній та культурно-освітній сферах передбачала розв'язання земельного питання, розвиток кооперації та сприяла збереженню культурних традицій українського народу [12, с. 172-173]. Прийняття політичної програми стало переломним етапом у процесі формування націонал-демократами власної політичної лінії та консолідації національних сил.

З метою діяльності у польських законодавчих органах влади для захисту національних інтересів західних українців, в березні 1928 р. націонал-демократи взяли участь у парламентських виборах і здобули 25 сеймових і 9 сенатських мандатів (54,8 % усіх голосів, відданих за українські політичні партії) [2, с. 2]. Це підтвердило домінуючий вплив УНДО в Західній Україні.

Стратегія і тактика парламентської діяльності була підпорядкована національно-державницькій програмі націонал-демократів. Партія не визнавала законності польської влади в західноукраїнських землях, ундовські парламентарії виступали на захист інтересів українського шкільництва, православної церкви, за розбудову культурно-освітніх та господарських товариств краю.

Загострення польсько-українських стосунків восени 1930 р. стало вирішальним чинником у формуванні політичної лінії УНДО. Організовані владою після розпуску парламенту масові арешти та пацифікація (умиротворення) в краї мали на меті усунути радикальні чинники з українського опозиційного руху, головним представником якого було УНДО, а також досягти бажаних результатів на нових парламентських виборах

(листопад 1930 р.). Щоб зменшити масштаби репресій прихильники співпраці з урядом на чолі з М. Галущинським та О. Луцьким, запевнили владу, що партія не причетна до саботажів і розпочали виборчу кампанію.

В умовах загострення польсько-українських відносин провід УНДО став ініціатором консолідації українських національних сил та створення Українського і білоруського виборчого блоку у складі УНДО, Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), Української соціал-демократичної партії (УСДП) та двох білоруських. Міжпартійне порозуміння позитивно впливало на загальну політичну ситуацію в західноукраїнському суспільстві. Учасники блоку у спільній заяві відмежувалися від актів саботажу, організованих представниками Української військової організації (УВО) влітку-восени 1930 р., і засудили їхні дії.

У надзвичайно важких передвиборчих умовах на парламентських виборах в листопаді 1930 р. націонал-демократи здобули 17 місць до сейму і 3 до сенату, соціалісти-радикали – 3 до сейму і 1 до сенату [6, с. 156]. Вибори були сфальсифіковані адміністративною владою, тому у порівнянні з 1928 р., опозиційне українське представництво скоротилося удвічі.

Розглядаючи польський парламент як важливий осередок боротьби за національні інтереси, ундовські послани і сенатори висунули своїх представників у більшість парламентських комісій. Вони робили численні внесення та інтерпеляції (запити) щодо арештів та пацифікації, виборчих зловживань та фальсифікації результатів виборів; виступали на захист українського шкільництва, проводили оборонну акцію Української православної церкви, вимагали впровадження аграрних реформ, надання кредиту українським селянам, висували протести проти військової колонізації, брали участь в обговоренні проекту нової конституції Польщі та бюджетних дискусіях відстоювали політичні, господарські та культурно-освітні права західноукраїнського населення.

Після листопадових виборів посилювалися угодовські настрої в УНДО. Наприкінці 1930 р. в газеті „Діло” з’явилася низка публікацій одного з лідерів

партії І. Кедрина-Рудницького на тему політики і тактики УНДО, в якій автор рекомендував припинити опозицію щодо Польської держави і стати на шлях «позитивної» співпраці з нею. Під час таємної зустрічі у Варшаві представників УПР (В. Загайкевич, М. Галущинський, О. Луцький) і президії Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББСУ) (Т. Голувко і Я. Єнджеєвич) в лютому 1931 р. українці вимагали звільнення політв'язнів та відновлення діяльності українських національно-культурних товариств, гімназій, а поляки – відкликання українських петицій з Ліги Націй про пацифікацію. Переговори були перервані, але вже тоді більшість керівництва УНДО була готова до порозуміння з владою.

Наприкінці 1931 р. всередині УНДО виділилася опозиційна, радикально налаштована група Д. Паліїва, яка відкидала політику порозуміння партії з польським урядом. На IV Народному з'їзді УНДО в березні 1932 р., незважаючи на опозицію, партія схвалила програму-мінімум – вимогу національно-територіальної автономії” [3, с. 2]. Незважаючи на критику з боку Д. Паліїва та В. Кохана, більшість членів Центрального комітету (ЦК) схвалили декларацію, розцінивши її як початок нового періоду польсько-українських відносин.

До зміни політичної лінії УНДО спричинилася комуністична політика в Наддніпрянщині на початку 1930-х рр.: індустріалізація, примусова колективізація, масові репресії, викликали масове невдоволення західноукраїнської громадськості політичним режимом в радянській Україні. УНДО стало ініціатором організації всенародної протестаційної акції проти Голодомору. В липні 1933 р. президія УПР скликала у Львові з'їзд представників від 44 громадських організацій та установ Західної України, на якому було утворено Громадський комітет рятунку України (ГКРУ), який доклав чимало зусиль до організації акції допомоги голодуючим в радянській Україні [4, с. 2, 4]. Ундовці від імені ГКРУ брали участь в роботі Конгресів національних меншин в Берні (1933, 1934 рр.), зверталися з проханням розглянути справу голоду на засіданні ради Ліги Націй. Хоча спроби надати

реальну допомогу зазнали невдачі, однак розгляд цього питання на міжнародній арені був великим морально-політичним успіхом УНДО.

Трагічні події в радянській Україні спричинили згуртування розпорошених національних сил Західної та Наддніпрянської України в рамках Всеукраїнського національного конгресу (ВУНК). На платформі боротьби на захист української нації, за відновлення соборної самостійної Української держави відбулося зближення західноукраїнських політичних партій – УНДО, УСРП, УСДП, Української народної обнови (УНО) та емігрантських наддніпрянських політичних організацій – Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), Української радикально-демократичної (УРДП) та Української соціал-демократичної робітничої (УСДРП). Однорічна підготовча робота увінчалася частковим успіхом – конференцією у Львові 24-28 грудня 1934 р., учасники якої визнали потребу консолідації національних сил та скликання ВНУК для спільного вирішення загальнонаціональних питань.

Однак, заява Д. Левицького 5 лютого 1935 р. про співпрацю з польським урядом для спільної боротьби проти СРСР зупинили підготовку Конгресу. Голова УНДО дав зрозуміти, що його партія готова припинити боротьбу з польською владою за ціну «утворення в межах польської держави П'ємонту для українських визвольних змагань». Було запропоновано компроміс з польською владою на антирадянській платформі [8, арк. 16]. Однак уряд не мав наміру укладати антирадянський блок з українцями: спроба досягти порозуміння з польськими правлячими колами зазнала невдачі.

Ухвалена в квітні 1935 р. нова Конституція Польщі різко обмежувала права парламенту, сейм втратив значення центру прийняття політичних рішень, реальна влада зосереджувалася в руках президента. В таких умовах керівництво партії пішло на компроміс з урядом. У травні та липні 1935 р. відбулися зустрічі лідерів УНДО з польськими урядовцями, наслідком яких стало укладення нормалізаційної угоди. В її основі лежав виборчий компроміс, відповідно до якого в кожному з 15-ти виборчих округів Східної Галичини на виборах у вересні 1935 р. до сейму мав бути обраний один українець і один

поляк. Домовленість передбачала узгодження українських кандидатів з владою. У свою чергу УНДО вимагало: припинення колонізації; скасування «нумерус клявзус» щодо української молоді у польських вузах та відкриття українського університету; відновлення діяльності закритих українських гімназій; амністія для політичних в'язнів та деякі інші вимоги. В результаті виборів до сейму 8 вересня 1935 р., УНДО отримало 13 мандатів, Українська народна обнова (УНО) – один. До сенату було обрано трьох українців – 2 від УНДО і 1 від УНО, і ще 2 сенатори від УНДО були призначені президентом Польщі [6, с. 254]. З відставкою Д. Левицького 12 жовтня 1935 р. остаточно був закріплений курс на нормалізацію. УНДО змушене було змінити політичну тактику: від негації Польської держави до проголошення політики нормалізації польсько-українських відносин. Проте, вона не принесла бажаних результатів для західноукраїнського населення, бо не задумувалися польським урядом як позитивне вирішення української проблеми.

Висуваючи ідею відродження української державності, перебуваючи на легальному становищі в умовах польського владного режиму, УНДО відіграло домінуючу роль в суспільно-політичному житті краю. Досвід УНДО набуває особливої актуальності на сучасному етапі державотворення, адже консолідація національних сил, сприяння розбудові громадянського суспільства, форми та методи парламентської діяльності, які пропагували націонал-демократи, залишаються актуальними і сьогодні. Вади і помилки, допущені націонал-демократами у державотворчих процесах міжвоєнного періоду, мусять слугувати пересторогою для сьогоденішнього і прийдешніх поколінь українців, зокрема, політиків нашої держави у процесі державного будівництва.

Література

1. Діло. – 1925, 11 липня.
2. Діло. – 1928, 24 березня.
3. Діло. – 1932, 2 квітня.
4. Діло. – 1933, 28 липня.
5. Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. – Нью-Йорк: Осередок праці НТШ, 1961. – 247 с.

6. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі / Іван Кедрин-Рудницький. – Нью-Йорк: Червона калина, 1976. – 880 с.
7. Кугутяк М.В. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М.В. Кугутяк. – Т. 1. – К. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с.
8. Національна бібліотека у Варшаві. – Мікрофільм 71751. – 356 арк.
9. Расевич В.В. Виникнення та організаційні основи Української національно-демократичної партії / В.В. Расевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ, 1997. – Вип. 32. – С.119-130.
10. Свобода – 1926, 6 грудня.
11. Соляр І.Я. Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928) / І.Я. Соляр. – Львів. – 1995. – 70 с.
12. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т.ІІ. – Львів: Сучасність, 1983. – 426 с.